

ақыт
және
қаламгер

ӘДЕБИ СЫН
Бесінші кітап

«ЖАЗУШЫ» БАСПАСЫ
Алматы — 1977

Атдас мн
Зжк!

Ос китонгус дунд
мэгиндэ цидс де есэгд!
сх бэлдс бод ден билмн.

Ох үеийн цин баян
адг охирон, "Уавой"
дунд баян "дс" охм

Байн үеийн
дунд баян
дунд баян

14 х 11 77

ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛДЫҚ СИПАТТАР БІРЛІГІ

Ленин жүзеге асырып, орнықтырған халықтар достығы принциптерін Совет Одағы Коммунистік партиясы табандылықпен іске асырып келеді. Партиямыздың басшылығымен елімізде барлық ұлттар мен халықтар жан-жақты даму жолына түсіп, жедел қарқынмен өсіп, өркендеді.

Социалистік құрылыс барысында совет халықтарының саяси моральдық бірлігі күшейіп, интернационалдық туыстығы нығайды. Лениндік ұлт саясатының арқасында барлық ұлттардың саяси-әлеуметтік, мәдени ортақтастығына берік негіз жасалды.

Елімізде жан-жақты дамып, гүлдене көркейген социалистік қоғам кемелденді, адамдардың мүлде жаңа тарихи бірлестігі — совет халқы пайда болды. Бүгінгі совет халқын құрап отырған ұлттар мен халықтардың рухани бітім-болмысында бұрынды-соңды болып көрмеген жаңа сипат-қасиеттер мол. Мәселен, коммунизм идеясына берілгендік, еңбек пен қоғамдық өмірдегі қажымас қайсарлық, патриотизм мен интернационализм, революциялық оптимизм сияқты қасиеттер — біздің халқымызға бірден-бір тән сипат белгілер.

Күнделікті өмірдегі қоян-қолтық аралас-құраластық, мақсат, көзқарас бірлігі, тарихи ортақтастық, міне, бұлар совет халқының бірлігін, біртұтастығын айқын танытады. Осындай біртұтастық пен бірлестік ұлт мәдениеті мен әдебиетіне жаңаша сипат берді. Ұлттық әдебиеттердің бір-біріне әсері, қарым-қатысы да жаңаша қалыптасқан: «...совет халқы,— Л. И. Брежнев жолдас атап көрсеткеніндей,— бір мемлекетте, былайша айтқанда, бір шаңырақтың астында қоян-қолтық тұрып

жатқан ұлттардың жай ғана жиынтығы емес. Біздің адамдардың, олардың қай ұлтқа жататынын қарамас-тан, көптеген ортақ белгілері бар, бұл белгілер оларды құрыштай берік біртұтас етіп біріктіріп отыр. Бұл — идеологияның ортақтығы, тарихи тағдырлардың ортақтығы. Бұл әлеуметтік экономикалық өмір жағдайының түбегейлі мүдделер мен мақсаттардың ортақтығы. Бұл ұлттық мәдениеттердің әрқайсысының шын мәнісіндегі асылдарының бәрін өз бойына жинақтайтын советтік социалистік мәдениеттің дамып келе жатқан ортақтығы»¹.

Қазіргі әдебиетіміздің даму процесін терең түсіну үшін Коммунистік партиямыз айқындап берген совет халқы адамдарының жаңа тарихи бірлестігі деген қағиданың мәні айрықша. Өйткені, осылай қараудың өзі адамдарының дүние танымын кеңейтіп, жалпы халықтық, жалпы мемлекеттік мақсат-мүдделерді неғұрлым дұрыс түсініп білуге баулитыны даусыз.

Советтік қоғамның ең басты қозғаушы күштерінің бірі туысқандық негізде қалыптасқан халықтар достығы болып саналады. Бұл, сонымен бірге, көп ұлтты совет әдебиетінің басты ерекшелігін танытатын құбылыс. Әдебиеттегі интернационалдық сипаттың қалыптасуына совет халқының коммунизм құру жолында бірлесе күрес жүргізіп отырғаны, сондай-ақ олардың мәдени құрылыс саласындағы күнделікті тәжірибесі аса зор әсер етеді.

Совет халықтарының әдебиетінде ортақ көркемдік-социалистік реализм әдісі қолданылады. Әдебиеттегі философиялық, эстетикалық және идеялық, көркемдік принциптер де ортақ.

Ал совет әдебиеті мен оның көркем құралы социалистік реализмнің творчестволық принциптеріне негіз болатын — коммунистік идеология мен маркстік-лениндік көзқарас. Совет жазушылары коммунизм идеясына шын берілген, олар әдебиеттегі партиялық принципті көздің қарашығындай қадағалайды. Бұл көпұлтты совет әдебиетінің мызғымас бірлігін танытады.

Өмірді жаңаша түсініп, еңбекті жаңаша бағалау, адамның қоғамдағы орнына деген көзқарастың өзгеруі — осының бәрі тек совет жазушыларына ғана тән

¹ Л. И. Брежнев. КПСС аграрлық саясатының мәселелері және Қазақстанның тың жерлерін игеру. «Қазақстан» баспасы. А., 1974, 34-бет.

қасиет. Олар өзін ұлы тарихи бірлестік — совет халқының бөлінбес бір бөлшегі санайды. Әрбір жазушының өз тағдыры немесе өз халқының тағдыры бүкіл еліміздің мақсат-мүддесімен тікелей байланысты. Яғни коммунистік қоғам орнату жолындағы күрестен олар ешқандай тайқымақ емес.

Халықтар достығы жөніндегі лениндік принципті берік ұстанған Коммунистік партия совет адамдарын жалпыұлттық мақтаныш рухында тәрбиелеп, отаншылдыққа және социалистік интернационализмге баулуда. Совет жазушылары көп ұлтты халықтар семьясының бір мүшесі болғанын, социалистік Отанымыздың бір перзені болғанын мақтаныш етеді.

Расул Ғамзатовтың: «Орыс ақындары маған Пушкиннен Твардовскийге дейінгі Ресейді бүкіл тарихымен, тағдырымен және рухани жан дүниесімен тұтасынан әкеп сыйға тартты. Шевченко мен Рыльский мұң шері мен шаттығы аралас Украинаны, Руставели мен Леонидзе ерлігі мен нәзіктігі қатар жүретін Грузияны берді. Мен сияқты авар ұлына Севанның шұғылалы сәулесі мен Арараттың қарлы шыңдарын тастап кеткен Исаакянға ризамын. Қабардин — Балкарияда болғанымда Қайсын Кулиевтің былай деп айтқаны жадымда қалып қойыпты: «Мен саған Эльбрусты да, туған жайлауым Чегемді де беремін». Егер мен бұрын «Менің Дағыстаным» деген болсам, енді бүгін «Менің Ресейім», «Менің Грузиям» деп әбден айта аламын»¹ деп жазуы тегін емес.

Совет жазушыларының шығармаларында біздің адамдарымыздың осындай өзгеше қасиеттерінің жырлануы табиғи заңдылыққа саятын нәрсе. Қандай ұлттың өкілі болмасын олардың әрбір іс-әрекеттерінде жалпы совет халқына ортақ белгілер мол.

Совет әдебиеті бүкіл дүниежүзі тарихында тұңғыш рет жүзеге асқан еліміздегі ұлы революциялық өзгерістерді, кемелденген социализмді орнату жолындағы айтулы істерімізді шебер суреттеп отыр. Совет жазушыларының шығармаларындағы басты кейіпкерлер — рухани жан дүниесі жаңаша қалыптасқан, социалистік қоғамның жаңа адамдары. Бұған мысал ретінде Павел Корчагинді, немесе жас гвардияшыларды атасақ та

¹ *Расул Ғамзатов. И песнь моя — страна родная. «Известия», 2 июнь, 1972 ж.*

жеткілікті. Осылар тәрізді толып жатқан әдеби кейіпкерлердің бәрінің іс-әрекеті, жан-дүниесі, мінез-құлқы бізге бірдей жақын және түсінікті.

Совет әдебиеті — Бүкілодақтық, көп ұлтты әдебиет деген қағиданы алғаш ұсынып, жан-жақты дәлелдеп шыққан А. М. Горький болатын. Ол 1934 жылы өткен совет жазушыларының I съезінде: «Біздің республикамыздағы көп нәсілді, көп ұлтты әдебиет Совет Одағы пролетарларының алдында, бүкіл дүние жүзінің революцияшыл пролетарлары алдында және барлық дос елдер әдебиетшілерінің алдында біртұтас ұйым есебінде өркендеп, өсіп келеді»¹— деген еді. Горький СССР халықтарының қоян-қолтық араласып, олардың байлығының алмасып жатуын мейлінше қадағалады.

«Егер Одаққа еніп отырған барлық халықтардың әрқайсысының шығармалары басқа тілдің бәріне ерсілі-қарсылы аударылып отырса құба-құп болған болар еді»².

Осы съезде М. Горькийдің баса назар аударған тағы бір мәселесі мынау еді. Ол орыс совет жазушылары да, СССР-дегі туысқан халықтар жазушылары да «тек өз халқына ғана емес, сонымен бірге Советтік Социалистік Республикалар Одағының және автономиялы облыс халықтарына да қызмет етеді» деп жариялаған болатын. Жазушы өзінің шығармасын мейлі барлық халықтарға арнай ма, әлде белгілі бір халық атынан, немесе бірнеше халық атынан сөйлей ме, мәселе онда ғана емес. Егер ол совет әдебиетінің творчестволық принциптерін берік сақтаса, әсіресе, әдебиеттің партиялылығы турасындағы лениндік қағидадан таймаса және де бұған қоса, өз шығармасын бай мазмұнға құра алса, онда оның туындысы, барлық ұлттың түбірлі мақсаты бір болғандықтан, және де біздің өміріміздің осы объективті заңдылығына орай, СССР-дегі әр алуан халықтың өкілінің бәріне бірдей түсінікті әрі жақын болмақ.

СССР халықтарының әдебиеті өзінің ұлттық түрі жағынан эралуан. Алайда бұл өзгешелік олардың бірлігіне кедергі бола алмайды. Қайта көп ұлтты совет әдебиетінің байлығын паш ететін ерекшелігіміз бұл. Өйткені, совет халқының көркем қазынасына әрбір ұлт әде-

¹ М. Горький. 30 томдық шығармалар жинағы. 27-том. 296-б.

² Сонда. 365—366-беттер.

биеті өзіндік өрнегі мен әшекейін, дәстүрі мен дағдысын, қысқасы, өзгеде жоқ ерекше қасиетін құйып жатады.

Совет әдебиетінің бірлігі әдеттегі байланысқа тән құбылыс емес. Бұл — тарихта бұрын-соңды болып көрмеген, мүлде жаңа бірлік. Мұның түбірі тереңде жатыр. Совет адамдарының әлеуметтік және интернационалдық негізде бұрынғыдан да жақындаса түсуі әдеби шығарманың болмысына айтулы әсерін тигізді. Осындай жағдайда аударманың ауқымы кеңеюмен қатар, әдеби байланыстың барлық түрі жаңаша мәнге ие болып, совет адамдарының рухани, мәдени бірлестігінің куәсіне айналып отыр.

Көп ұлтты совет әдебиетінің бірлігі жөніндегі Горький идеясын көптеген ұлт мәдениетінің ірі өкілдері жалғастырып әкетті. Бұл мәселеге айрықша мән берген адамның бірі — қазақ елінің кемеңгер жазушысы және ғұлама ғалымы Мұхтар Әуезов болатын. «Шығыс әдебиеттеріндегі ұлттық және интернационалдық белгілер» деген кітапта М. Әуезовтің зор еңбегі ерекше бағаланады. Онда: «Белгілі қазақ жазушысы М. Әуезов өзінің 40 және 50 жылдардың басында жазған мақалаларында СССР халықтарының әдебиетіне орыс тілі мен әдебиетінің жемісті ықпалы болғанын айта келіп, советтік шығыс халықтары әдебиеттеріне анализ жасау негізінде Горький дәстүрін дамытты»¹, — деген жолдар бар.

Қазақ әдебиеті мен мәдениетінің үдемелі қарқынмен ілгері кетуі де еліміздегі өзге халықтармен жан-жақты қарым-қатыс жасауына байланысты. Орыс халқы және өзге туысқан халықтармен арадағы тығыз байланыс қазақ халқының түбегейлі мақсатына орай өсіп, дамыды. Бұл — өмірдің өзі тудырған құбылыс. Мұндай адал достыққа негізделген қарым-қатынасыз Қазақстанда совет дәуірінде болған ұлы өзгеріс — өсулердің бір де бірі іске аспаған болар еді.

Д. А. Қонаев жолдас партиямыздың XXV съезінде сөйлеген сөзінде былай деген еді: «Қол жеткен табыстарымыздың кездейсоқ емес екенін, бұл — лениндік ұлт саясатының заңды нәтижесі, дүние жүзіне шын мәніндегі революцияшылдық үлгісін көрсеткен, дүниеге ұлы Ленинді берген ұлы орыс халқы бастаған барлық совет

¹ Интернациональное и национальное в литературе Востока. изд. «Наука», М., 1972, 270-б.

халықтарының жалпы күш-жігері мен ынтымақтастығының жемісі екенін біз терең түсінеміз»¹.

Қазақ совет әдебиеті еліміздегі барлық халықтар әдебиетінің тәжірибесіне сүйене отырып дамып келеді. Оның өсу, өркендеуіне М. Горький, В. Маяковский, Д. Фурманов, Н. Островский, Қ. Федин, Л. Леонов, М. Шолохов, Н. Тихонов тәрізді талай орыс совет жазушылары эсер етті. Орыстың классикалық және осы заманғы әдебиетінің бай тәжірибесін творчестволық жолмен игере отырып, қазақ әдебиетінің өміршең ерендері қаулап бой көтерді.

Әрине, орыс-қазақ әдеби байланысының күшейе түсуіне көптеген қазақ жазушыларының орыс әдебиетінің көрнекті өкілдері — жазушы аудармашы, сыншылармен тұрақты байланыс жасап отыруы айрықша әсерін тигізді.

Қазақ әдебиетінің бүгінгі даму процесіне көз салсақ, орыс әдебиетінің ықпалы зор екенін байқамау мүмкін емес. Мұның өзі жеке жазушылардың творчествосын ғана жандандырып қоймай, күллі оқырман атаулының эстетикалық көркемдік талғамы мен санасын көтере, байыта түсуде.

Қазақ оқырмандарының біразы екі тілді бірдей меңгерген. Яғни олар төл жазушыларын өз ана тілінде оқып бір ләззат алса, орыс жазушыларын түп нұсқасынан оқып, екінші бір рахатқа батады. Орыс тілі мен қазақ тілін қатар пайдаланудың нәтижесінде олардың көркем туындыны бағалаудағы талғамы биіктей түседі. Сөйтіп, оқырмандар талғамы туған әдебиет арқылы және орыс совет әдебиеті мен дүние жүзі әдебиетінің тамаша үлгілері арқылы тәрбиеленіп отыр. Міне, сондықтан да жаңа шығармаларға оқырмандар тарапынан қойылар талаптың өресі биік. Еліміздегі ұлттық әдебиеттің қайсысын алсақ та, оның тамаша үлгілерінің бәрі дерлік орыс тіліне аударылып жатады. Әрбір жазушы орыс тілі арқылы миллиондаған оқырманның талқысына түседі, оның шығармалары тіпті дүниежүзіндегі небір талғампаз топтың ортасында таразыға тартылып, орасан зор сыннан өтеді. Бұл — көпке танылудың жолы ғана емес, сонымен бірге аударылып өзге елге сапар шегетін шығармаға деген талап-талғамның жоғары болуын да мегзейтін меже. Мұндай шығарманың бойында

¹ «Социалистік Қазақстан» газеті, 27—II—1976 жыл.

талғампаз оқырманның ойынан шығатын қасиеттің бәрі болуға керек. Ондай туындылардан біз ұлттық мәдениеттің ең тамаша үлгілерін табуға тиіспіз. Онда ұлттық өзгешелік айрықша танылуымен бірге, интернационалдық әуес болуы керек. Жазушының көтерген мәселесі бүкіл адамзат қауымын толғандырып, көптің көкейінен шықса ғана жалпы советтік мәнге ие болуы мүмкін. Сонда ғана ол дүниежүзілік мәні бар туынды ретінде бағаланады.

Осы айтылғандарды іске асыруда орыс тілінің атқарар қызметі айрықша. Тек осы тіл арқылы ғана біз дүниежүзілік мәдениет өлкесіне сапарға шыға аламыз. Тек сол арқылы ғана орыс және дүние жүзі мәдениетінің алтын қорына жақындай аламыз. Бұл жерде тағы бір атап айтатын нәрсе — орыс тілі ұлт республикалары өкілдерінің біразына екінші ана тілі есебінде қызмет ететіні. Орыс әдебиетін түпнұсқада оқитындар үшін мүмкіндік мол. Олар дүние жүзі әдебиетінің тамаша туындыларын екі түрлі арна арқылы игеріп жатқандай. Бірі қазақ тіліне аудару арқылы болса, екіншісі орыс тіліндегі баламасы арқылы. Оның үстіне ұлттық шығармалардың көбі орыс тіліне аударылу арқылы көптеген халықтың игілігіне айпалады. Сөйтіп, ұлттық әдебиеттің шеңберінің кеңі түсуіне жағдай жасалады. Сөйтіп, ұлттық әдебиет еліміздегі халықтардың өзара қарым-қатынасы күшейіп, рухани қазынаның молаюына себтігі тиеді.

Бір халықтың рухани қазынасын молайтуда Совет Одағындағы басқа халықтардың қаншалықты пайдасы тиіп отырғанын көп ұлтты совет әдебиетінде күнделікті болып жататын қарым-қатынас табиғатынан айқын көруге болады. Социалистік мәдениетіміздің алтын қорына Янка Купала, Якуб Колас, Максим Танк, П. Тычина, М. Рыльский, М. Бажан, О. Гончар, А. Корнейчук, А. Улит, В. Лацис, С. Айни, Б. Кербабаев, Айбек, Мирзо Турсун-заде, С. Вургун, С. Чиковани, Г. Леонидзе тәрізді толып жатқан аға буын жазушыларымыздың ұлттық срекшелігі мол шығармалары келіп қосылды. Ал, Ш. Айтматовтың, Р. Ғамзатовтың, Э. Межелайтис-тің, К. Кулиевтің, Н. Думбадзең, В. Быковтың, Д. Кугультиновтің, Ю. Рытхэудің, Ю. Шесталовтың тамаша туындылары бүкіл Отанымыздың мақтанышына айналады.

Көп ұлтты совет әдебиетінің алтын қорына қазақ

әдебиетінің қосқан үлесі де аз емес. С. Сейфуллин, І. Жансүгіров, Б. Майлин, Ж. Жабаев, М. Әуезов, С. Мұқанов, Ғ. Мүсрепов, Ғ. Мұстафин, т. б. шығармалары социалистік мәдениетімізді түрлендіре түсуге сеп болған жұлдыздар шоғыры ғой. Кең байтақ еліміздің жер-жеріне Ғ. Мұстафиннің, Ә. Тәжібаевтың, Ә. Нұрпейісовтің, Ә. Әлімжановтың, Т. Ахтановтың, О. Сүлейменовтің, Ж. Молдағалиевтің есімдері мәшһүр. Туған әдебиетіміздің жан-жақты дамығаны соншалық, жұртқа белгілі жазушыларымыз бен ірі-ірі көркем туындылардың өзін санап шығу оңайға түспейді. Бұл тұста біз қазақ әдебиеті қандай-қандай белестерден өтті, нендей тарихи кезеңдерді бастан кешірді, сол тарихи кезеңдерді басынан кешірген қазақ халқының күресін, рухани жан дүниесін суреттеп бере алды ма деген мәселелерге назар аудармақпыз.

Қазақ жазушыларының шығармаларынан революциядан бұрынғы қазақ аулының кескінін, қазақ кедейлерінің әлеуметтік күресін көреміз. Бұларда кескілескен тап тартысының суреті жасалған. Революция қарсаңы, төңкеріс жылдары және қазақ жерінде Совет өкіметінің орнауы, Ұлы Октябрь революциясына қазақ елінің қатысы шындыққа сай суреттелген. Мұның бер жағында, бірқыдыру шығармалар Ұлы Отан соғысы кезінде қазақ жауынгерлерінің көрсеткен ерлігі, не еліміздегі саяси-әлеуметтік өзгерістерге арналған. Қай кезде болмасын қазақ жазушылары қоғам өміріндегі елеулі оқиғалардың бір де бірін ескерусіз қалдырған емес. Кейінгі онжылдықта жарық көрген шығармалардың көбі жұмысшылар мен колхозшылар бейнесін жасауға, қазақ интеллигенциясының бүгінгі тірлігіне арналған. Яғни, бұларда біздің замандастарымыздың мінез-құлқы, ішкі жан-дүниесі жан-жақты суреттеледі. Жазушыларымыз Советтік Қазақстанның қазіргі өмірі мен тарихының шежіресін жасай отырып, Бүкілодақтық әдебиетке өзінің елеулі үлесін қосып отыр. Қазақ совет әдебиетінің еңбекші бұқараны отаншылдық әрі интернационалдық рухына тәрбиелеудегі ролі осынысымен айқындалады.

Интернационалдық идеяны түптеп жалғап, қазақ пен орыс халқы достығының тарихын тереңнен тартып суреттеудің үлгісін біз Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясынан көреміз. Бұл — өткен ғасырдың екінші жартысындағы қазақ ортасын тұтасымен алып сурет-

тейтін, шынайы шындыққа құралған шығарма. Қазақ әдебиетіне тән ұлттық ерекшелік атаулының бәрі осы шығармадан табылады. Әсіресе, тіліміздің бейнелеушілік қасиетін, қазақ халқының көркем ой жүйесінің өзгешелігін, дүниетанымын, ұлттық психологияны іздегенде алдымен М. Әуезовтің туындыларына жүгінуіміз тегін емес.

Автор қазақ өміріне тән фактілер мен оқиғаларды өте бір шеберлікпен суреттей келе, оларды жалпы адамзаттық проблемалардың деңгейіне көтереді. Соның нәтижесінде бір ғана елдің ішкі өмірінде болып өткен оқиғалар барлық адамзат қауымын тебіренерлік күйге көшеді. Шығарманың интернационалдық сыпаты осыдан-ақ байқалады. Тарихтың үдемелі қарқыны қазіргі әлеуметтік философиялық, эстетикалық көзқараспен, ойлау жүйесімен астасып, көркем көмкеріліп жатады. Мұның бәрі — социалистік реализм әдісін берік тұтыңғандықтың айғағы.

Қазақ әдебиетіндегі интернационалдық белгілер ұлттық ерекшеліктердің өрісін тарылта алмайды. Қайта, бұл әдебиеттегі ұлттық өзгешеліктердің барынша дамып, жетіле түсуіне сеп. Социализм дәуірінде әр халықтың мәдениеті мен әдебиетінің ұлттық ерекшеліктері жаңаша даму сапасын бастан кешіретінін, соған лайық жаңа мазмұнға ие болатынын естен шығармауымыз керек.

Белгілі әдебиетші, ғалым Г. Ломидзе: «Ұлттардың жақындасуы барысында ұлттық мәдениетімізде жаңа бір сапалық өзгерістер туындап, жаңа күштер қосылып жатады»¹, — дейді.

Совет әдебиетіндегі жаңа эстетикалық идеал өмірге, еңбекке жаңаша көзқарас — бұлар бұрыннан қалыптасқан көркемдік дәстүрлерді жан-жақты пайдалануға беріп отыр. Осы заманғы эстетикалық талғамға сай жаңа бейнелеу тәсілдерін орнықтыру үшін де ұлттық мәдениет саласында қол жеткен табыстарымызды барынша пайдалану қажет.

Осы тұрғыдан алып қарағанда, көркем әдебиеттегі дәстүр мен жаңашылдықты диалектикалық бірлікте қарап, мәдени мұралардың ұлттық сыпатын дұрыс түсінудің мәні зор.

¹ «Социалистический реализм в литературе народов СССР», М., 1962, стр. 6.

«Өнердің ұлттық түрі дегеніміз не өзі? Бұл, ең алдымен,— ана тілі деген сөз. Ғасырлар бойы халықтың ауыз әдебиетінен нәр алып келген өзгеше бір рух және сөйлеу жүйесі деген сөз. Әсіресе, поэзияның әрін кіргізетін ұлттық классикалық әдебиет дәстүрі деген сөз. Ең ақырында әрбір ұлттық өнердің қайталанбас әрі мен нәрін кіргізіп тұратын психологиялық, эмоциональдық ерекшелік, ұлттық мінез өзгешелігі деген сөз. СССР-де өнердің бұл бал бұлағы мен бастау көзінің қанат жаюына жағдай жасалған»,— деп жазған болатын, А. Фадеев¹.

Революциядан бұрынғы қазақ әдебиеті дегенде біз ең алдымен поэзияны ауызға аламыз. Өйткені, бұл кездегі әдебиетіміздің өзіндік сипаты алдымен поэзиялық үлгілер арқылы танылады. Ендеше, қазақ әдебиетіндегі ұлттық дәстүрді сөз ету үшін әуелі поэзиялық тіл ерекшеліктері деген мәселеге тоқтап өту жөн сияқты.

Қазақ поэзиясының үлгілерін көркемдік ерекшеліктері тұрғысынан тексеріп қарағанда нендей нәрсені болсын ауыз әдебиетіміздің қолмен ұстап, көзге елестетіндей бейнелі сөздерге бай екені аңғарылады. Бұрынғы көшпелі тұрмыстың табиғатын айқын байқататын метафора, теңеу, кейіптеу тәрізді поэтикалық құралдар мол. Қазақ елі — көрген-білгенін қолмен қойғандай етіп теңеп, салыстырып бейнелеп айтуға ұста халық.

Қоғам өміріндегі кейбір фактілер мен табиғат құбылыстары халық поэзиясында көшпелі тұрмыстың көріністерімен астарласып жатыр. Халық санасында ежелден орнығып, ілесіп келе жатқан, көркем ойының айрықша белгілерін танытатын сол әр алуан кейіптеу, теңеулер қазіргі қазақ әдебиетінің де поэтикалық әжегіне жарап келеді. Дәстүрге, дағдыға айналған әдіс-тәсілдер жаңа өмірдің жағдайын суреттеуде жаңаша реңкке ие болып, әрлене, жасаңғырай түсіп отырғанын есте тұту керек. Сонымен бірге қазіргі әдебиетімізде мүлде жаңа жасалған салыстырулар мен бейнелеу үлгілері де баршылық.

¹ Мазмұны социалистік, түрі ұлттық мәдениеттің жасалуы, соның өскелең де өміршең түрлерінің ілгері дами түсуі коммунистік жаңа қоғам орнату кезеңінде ғана болатын заңды құбылыс.

¹ А. Фадеев. Литература и жизнь, М., 1939, стр. 51.

Біздің еліміздегі туысқан халықтардың өзара ынтымағы жарасқан қарым-қатынасы мәдени мұралардың алмасылуына ғана жағдай жасап қоймайды, бірін-бірі бұрынғыдан гөрі біле түсуге, әрбір халықтың көркем ой-сезім әлемін, көркем өмірін жете тануға септігін тигізеді.

Мәдени байланыстың игі нәтижесін мынадай мысалдан-ақ анық аңғаруға болады. Кейінгі кезде көптеген орыс жазушыларының үлесі мол екенін баса айту керек. Атап айтқанда В. Иванов, П. Васильев, Вс. Рождественский, Н. Анов, И. Шухов, С. Марков, Дм. Снегин секілді елімізге белгілі жазушыларымыздың шығармалары тілімізге тиек бола алады. Бұлардың туындыларының бағасын арттырып тұрған басты белгілер жергілікті халықпен қоян-қолтық араласудың нәтижесінде туған. Ұлттық қасиетті терең түсініп, бөлекше бір пәзік түйсікпен толғана білудің нәтижесінде қазақ халқының өмірі бұл суреткерлер туындысында жылы сезіммен сыпатталады.

Туысқан халықтардың тұрмысы мен мәдени өмірін білу, зерттеу арқылы жазушының дүние танымы кеңейіп, ерекше шабытты шаққа кенеледі. Мұндай жазушының санасында тілмен айтып жеткізуге болмайтын сезім-әсерлер пайда болып, жүрек тербетерлік із қалады. Вс. Рождественский бір өлеңінде қазақ жерінде Сәбит Мұқановты көргенін, Мұхтар Әуезовпен сұхбаттасып әңгімелескенін, Жамбылмен кездескенін «Қыз Жібек» операсын тындап «Гэкку» әнінен зор ләззат алып, соның бәрін жүрегінің түбінде сақтап жүргенін тебірене жыр еткен¹.

Қазір қазақ әдебиетінің шетелдерде де мыңдаған оқырманы бар. Отан сүйгіштік, интернационалдық рухта суарылған қазақ жазушылары шығармаларында шет елдердегі еңбекші бұқараны ынтықтыра түсетін қасиеттер жетерлік.

Аз ғана мерзім ішінде іргелі елге айналған Социалистік Қазақстанның мәдени революция жасаудағы ерен ерлігі мен бай тәжірибесі дүние жүзі адамгершілік азаматтарын таңдай қақтырып отыр. Мұны біз қазақ әдебиетіне деген ықыластан байқаймыз. Әсіресе, социалистік елдердің Қазақстан тақырыбына жазылған шығармаларды үзбей аударып отыруы осыған дәлел. Со-

¹ Вс. Рождественский. «Дружба народов» журналы, 1976, № 6.

нымен бірге, жалған фактіні қуалап, шаужайға жармасып жүрген жолбике «жөнсілтеушілері» де бар екенін жасырмаймыз. Олар қазақ әдебиетінің бүгінгі жеткен өресін есепке алғысы келмей, жұртшылық пікірін өзге жолға салғысы келіп өрепкіді.

Мәселен, 1965 ж. Батыс Германияның Висбаден қаласында неміс тілінде шыққан «Түркі философиясының негіздері» деген кітаптың (2-том) қазақ әдебиетіне арналған бөлімінде оны құрастырушылар, бүгінде оқырман алдында ешқандай бедел жоқ, кезінде кертартпа идеяларды уағыздаған әдебиет өкілдерін халық мұңын жоқтаушы етіп көрсетуге тырысады. 1974 жылы Түркияда басылған «Ұлттық поэзия антологиясында» да түркітілдес халықтар әдебиеті (әзербайжан, қазақ, татар т. б.) жайында жалған, жаңсақ пікірлер айтылады. Идеялық байламы бөстекі, мазмұны шалағай шығармаларды дәріптеп, керемет туынды есебінде көтермелеп түсіндіргісі келеді.

Коммунизм құру ісінде совет әдебиеті Коммунистік партияның сенімді көмекшісіне айналып отыр. Бұл тұста жазушылар атқарар міндеттер толып жатыр. Олар ең алдымен осы заманғы өміріміздің бітім-тұлғасын жан-жақты суреттеп, совет адамының жан-дүниесін, жан сұлулығын көрсетуге міндетті.

Л. И. Брежнев СССР-дің 50 жылдығында жасаған баяндамасында былай деп айтқан болатын:

«Ленин белгілеген жолмен елімізді одан әрі дамыту мәселелерін шеше отырып, партия Совет Одағының барлық азаматтарын интернационализм мен Советтік патриотизм рухында үнемі жүйелі және дәйекті тәрбиелеу ісіне үлкен мән береді. Бұл екі ұғым біз үшін ажырамас тұтас ұғым. Әлбетте, еңбекшілерді мұндай қасиеттерге советтік өмірдің өзі, бүкіл болмысымыз баулиды. Ал бұл арада партияның, саяси идеологиялық майданының барлық қызметкерлерінің саналы күш-жігері де қажет. Бұл бағыттағы жұмысымыз коммунизм орнатудың ортақ ісінің маңызды бөлігі»¹.

Совет жазушыларының социалистік интернационализм мен советтік патриотизм принципін қатты ұстануы қажеттігі осыдан — айқын аңғарылады. Көп ұлтты әдебиетіміз идеология қызметкерлерінің алдында тұрған

¹ Л. И. Брежнев. Партия құрылысының актуальды проблемалары туралы. «Қазақстан» баспасы. 1973, 470 бет.

мұндай талап-тілектердің бәріне де жауап бере алуы керек.

Ал біздің әдеби сынымыз қазақ совет әдебиетіндегі интернационалдық нышандарды, ұлттық өзгешеліктерді және басқа халықтар әдебиетімен ортақ қасиеттерін барынша түбегейлі зерттеуі тиіс. Әдебиеттегі ұлттық сипатты зерттей отырып, әрбір ұлт әдебиетіндегі өзге халықтарға да ортақ белгілер қайсы деген мәселелердің басын ашуы керек.

ҚПСС XXV съезі совет әдебиеті мен өнерінің тәрбиелік мәні айрықша екенін атап көрсетті, әдебиет пен өнердің совет халқы жасап отырған игі істерге қаншалықты қатысы барын, олардың өзара қандай тығыз байланыста екенін ашып көрсетті.

Совет жазушылардың бүкілодақтық VI съезі мен Қазақстан жазушыларының VII съезі көп ұлтты совет әдебиетінің мол тәжірибесін жинақтай келе, кезектегі келелі мәселелерді ортаға салды, оларды лениндік партиямыз көрсетіп берген алдағы мақсат-міндеттер тұрғысынан қарап жан-жақты талқылайды.

Біздің еліміздің еңбекшілерінің алдында XXV съезд анықтап берген айбынды міндеттер тұр. Сол ұлы міндеттерді іске асыруға жұмылған халқымыздың алып тұлғасын жасауда әдебиет пен өнеріміз жазушыларымыз табыстан табысқа жете беретінінде ешбір күмән жоқ.